

บทที่ 5

คุณธรรมสำหรับครู

ในปัจจุบันนี้ ครูอาจารย์มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการให้การศึกษาแก่เยาวชน
แห่งชาติ การที่จะเป็นครูอาจารย์ที่ดีนั้น จึงควรมีสิ่งสำคัญ 3 ประการดังนี้

1. มีความรู้ในเนื้อหาวิชา
2. มีเทคนิคการสอนที่ดี แม่นยำในวิธีการสอน
3. มีคุณธรรมและความประพฤติดี

เพราะฉะนั้น ครูที่ดีจึงไม่ใช่มีความรู้อย่างเดียว แต่จะต้องมีคุณธรรมควบคู่
ไปด้วย

ความหมายของคุณธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน (2525: 187) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า เป็นสภาพ
คุณงามความดี

กู๊ด (Good 1973: 641) ได้ให้ความหมายของคุณธรรม (Virtue) ไว้ดังนี้ คือ

1. คุณธรรม คือ ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน
2. คุณธรรม คือ คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม
ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

3. คุณธรรม คือ คุณสมบัติที่ยึดมั่นในการปฏิบัติทางจรรยาต่อสังคม

ประภาศรี สีหอำไพ (ประภาศรี สีหอำไพ อ่างใน ทองคุณ หงส์พันธุ์ และคณะ 2537:
118) กล่าวว่าคุณธรรม หมายถึง หลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกรับชอบชั่วดี ในทางศีลธรรม
มีคุณงามความดีภายในจิตใจอยู่ในขั้นสมบูรณ์จนเต็มเปี่ยมด้วยความสุข การเป็นผู้มีคุณธรรม
คือ การปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบอันดีงาม

พุทธทาสภิกขุ (2529: 89-91) ได้อธิบายไว้ดังนี้

คำว่า “คุณ” หมายถึง ค่าที่มีอยู่ในแต่ละสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นไปได้ทั้งทางดีและทางร้าย คือ ทำให้จิตใจยินดีก็เรียกว่า คุณ ทำให้จิตใจยินร้ายก็เรียกว่า คุณ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วด้วยประการทั้งปวงจะอยู่เหนือความหมายของคำคำนี้

ส่วนคำว่า “ธรรมะ” มีความหมาย 4 อย่าง คือ

1. ธรรมะ คือ ธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเกี่ยวข้อง
2. ธรรมะ คือ กฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องเรียนรู้
3. ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ
4. ธรรมะ คือ ผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น เรามีหน้าที่จะต้องมีหรือใช้มันอย่างถูกต้อง

กล่าวโดยสรุป คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามที่อยู่ในจิตใจของคน อยู่ในความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ซึ่งเป็นสิ่งที่จะควบคุมพฤติกรรมที่แสดงออกสนองความปรารถนา

คุณธรรมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. คุณธรรมแบบทาส (Slave Virtue) เป็นลักษณะคุณธรรมที่ยึดถือและปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้ที่ทรงไว้ด้วยคุณงามความดี เช่น ถือนำแบบอย่างที่ดีจากผู้ใหญ่ ผู้บังคับบัญชา เป็นต้น
2. คุณธรรมแบบนาย (Master Virtue) เป็นลักษณะคุณธรรมที่ยึดถือและปฏิบัติตามมโนธรรมของตนเองที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เช่น การให้ความยุติธรรมแก่ลูกน้อง หรือ บุคคลรอบข้าง เป็นต้น

ความสำคัญของคุณธรรม

คุณธรรมมีความสำคัญต่อบุคคล สังคม และชาติบ้านเมือง เพราะถ้าในสังคมใดมีสมาชิกที่ไร้คุณธรรม สังคมก็จะมีแต่ความวุ่นวาย และยากต่อการพัฒนา เช่นเดียวกับในสังคมของครู ถ้าครูเป็นผู้ไร้คุณธรรม นอกจากจะทำให้ตนเองและสถาบันวิชาชีพตกต่ำแล้ว ยังจะทำให้สังคมและชาติบ้านเมืองต้องตกต่ำไปด้วย

ยอนต์ ชุมจิต (2541: 219-220) กล่าวว่า ครูที่มีคุณธรรมย่อมทำให้เกิดประโยชน์และมีความสำคัญหลายประการ ดังนี้ คือ

1. ด้านตัวครู

- 1.1 ทำให้ครูมีความเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงในอาชีพ
- 1.2 ได้รับคำยกย่องสรรเสริญจากบุคคลทั่วไป เป็นที่เคารพเชื่อฟังของศิษย์

- 1.3 มีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ไร้ภัยอันตรายใด ๆ เพราะแวดล้อมด้วยความรักและนับถือจากศิษย์และประชาชนทั่วไป

2. ด้านสถาบันวิชาชีพ

- 2.1 ทำให้ชื่อเสียงของคณะครูเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของปวงชน
- 2.2 งานวิชาชีพครูมีความเจริญก้าวหน้า เพราะครูอาจารย์ทำงานเต็มกำลังความสามารถ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ใหม่ ๆ
- 2.3 สถาบันการศึกษาได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ เพราะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากประชาชนเต็มที่

3. ด้านสังคม / ชุมชน

- 3.1 สมาชิกของสังคมเป็นคนดีมีคุณธรรมสูง รู้จักสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้อง
- 3.2 สังคมมีสันติสุข เพราะสมาชิกของสังคมมีคุณธรรม
- 3.3 สังคมได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน

4. ด้านความมั่นคงของชาติ

- 4.1 สถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มีความมั่นคงเพราะประชาชนมีความรักความเข้าใจและเห็นความสำคัญอย่างแท้จริง
- 4.2 ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาติมีความมั่นคงถาวร เพราะครูอาจารย์ได้อบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

คุณธรรม 4 ประการสำหรับคนไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงพระราชทานหลักคุณธรรมสำหรับคนไทยไว้ 4 ประการ ซึ่งคนเป็นครูควรจะต้องถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิตด้วย คือ

“.....คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษา และน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่สี่ประการ คือ

ประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตัวเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ ความดี

ประการที่สาม คือ การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงทุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้มีความงอกงามขึ้นโดยทั่ว ๆ กันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุขความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคง ก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์”

คุณธรรมสำหรับครูตามแนวพระพุทธศาสนา

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้มีทัศนะเกี่ยวกับคุณธรรมครูว่า ครูควรจะต้องมีคุณธรรม 4 ประการ ตามพระพุทธองค์ ดังนี้

1. พระวิสุทธิคุณ คือ ครูจะต้องมีจิตใจบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ ไม่อาฆาตพยาบาท รู้จักการให้อภัย และมีเมตตาจิตต่อศิษย์

2. พระปัญญาคุณ คือ ครูจะต้องมีปัญญาที่เฉียบแหลม สามารถช่วยแก้ปัญหาให้ศิษย์ได้

3. พระกรุณาธิคุณ คือ ครูจะต้องมีความเมตตากรุณาต่อศิษย์

4. ขันติ คือ ครูจะต้องมีความอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยทั้งร่างกายและจิตใจ

พระวรธัมโม ภิกขุ ได้กล่าวว่า คุณธรรมที่ทำให้คนเป็นครูที่สมบูรณ์ได้มีดังนี้ คือ

1. ครูต้องเป็นผู้ที่มั่นใจในเรื่องทางวิญญาณ เพราะครูมีหน้าที่เป็นผู้นำทางวิญญาณและมีหน้าที่ยกระดับจิตใจของเยาวชนให้สูงขึ้น โดยครูจะต้องถือว่าเป็นความรับผิดชอบของครูโดยตรง

2. ครูต้องมีธรรมะ คือ ต้องใช้ธรรมะหล่อเลี้ยงชีวิตให้ชุ่มชื้น ให้มีความอímใจ มีปิติปราโมทย์ มีเมตตา ชีวิตครูจะน่าเบื่อหน่าย ไม่น่ารัก

3. ครูต้องเป็นเสมือนพระโพธิสัตว์ คือ บุคคลผู้อุทิศตนเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น มีคติประจำใจที่ว่า ยอมลำบากเพื่อให้คนอื่นสุขสบาย เพราะครูควรยึดถือคุณธรรมของพระโพธิสัตว์เป็นหลักปฏิบัติ คือ

1) สุทธิ คือ มีความบริสุทธิ์อยู่ในดวงจิต ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ไม่พยายาพาทาฆาตมาดร้าย มีแต่ให้อภัย และมีมุทิตาจิตในลูกศิษย์

2) ปัญญา คือ การรู้ เข้าใจ สว่างไสว รู้เหตุแห่งความเสื่อม ความเจริญของชีวิต ครูควรใช้ปัญญาเพื่อปรับปรุงและส่งเสริมให้ลูกศิษย์ด้วยความเสียสละ

3) เมตตา คือ มีความรักปรารถนาที่ไม่มีที่สิ้นสุด ครูจะต้องให้ความเมตตาต่อลูกศิษย์ แม้การอบรมสั่งสอน ตักเตือน และการลงโทษ ก็ควรใช้ความเมตตาเป็นหลัก

4) ขันติ คือ การยอมอดทนต่อความเหนื่อยยาก ทั้งกาย วาจา เพื่อสั่งสอนลูกศิษย์

สำหรับคุณธรรมหรือหลักธรรมที่ครูควรยึดถือและปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ ลูกศิษย์ โดยอาศัยหลักธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเลือกธรรมที่เหมาะสมแก่หน้าที่การงานของครู เช่น ขันติ (ความอดทน) สัมปชัญญะ (ความรู้สึกรู้ตัว) พรหมวิหาร 4 อคติ 4 เป็นต้น

หลักธรรมสำหรับครู

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ผู้เป็นครูจึงควรศึกษาและนำคำสอนทางศาสนามาปฏิบัติ มีธรรมะที่ครูควรยึดถืออยู่หลายหมวด ดังต่อไปนี้

1. อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ หมายถึง การทำงานที่บรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจเป็นเรื่อง หน้าที่ การศึกษา รวมทั้งชีวิตส่วนตัว มีอยู่ 4 อย่าง คือ

- 1) ฉันทะ – ความพอใจในสิ่งนั้น คือ พอใจรักที่จะเป็นครู ทำงานด้านการสอนด้วยความชอบ ตั้งใจในการสอน มีการเตรียมการสอนที่เหมาะสมกับวัยและความแตกต่างของเด็ก มีการสอนที่ทำให้เด็กได้ทั้งความรู้และคุณธรรม มีเมตตากรุณาต่อเด็ก ไม่ลงโทษเด็กโดยไม่มีเหตุผล เช่น ตีเด็กจนเกินขอบเขต ไม่ปล่อยปละละเลยเมื่อเด็กทำความผิด

- 2) วิริยะ – เพียรประกอบสิ่งนั้น คือ ความพยายามประกอบอาชีพครุด้วยความขยันหมั่นเพียร ตัวครูก็ต้องพยายามหาความรู้เพิ่มเติม มีการพัฒนาความรู้และตนเองตลอดเวลา
- 3) จิตตะ – เอาใจฝักใฝ่ไม่ทอดธุระ คือ เอาใจฝักใฝ่ในความเป็นครู คิดตลอดเวลาว่า ครูเป็นอาชีพที่สำคัญในการจะพัฒนาเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ มีความตั้งใจที่จะทำหน้าที่ครูให้ดีที่สุด
- 4) วิมังสา – การหมั่นตรองพิจารณาเหตุผลสิ่งนั้น คือ พิจารณาเหตุผลในอาชีพครุว่า ทำได้ดีมีประสิทธิภาพแล้วหรือไม่ สอนดีเพียงใดและควรหาแนวทางใดมาปรับปรุงวิธีการสอนให้ดียิ่งขึ้น

2. โลกपालธรรม ธรรมคุ้มครองโลก คือ ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและวุ่นวาย มี 2 อย่าง คือ

- 1) หิริ แปลว่า ความละอายต่อบาป คือ ละอายใจต่อการทำความชั่วไม่ยอมทำบาป
 - 2) โอตตัปปะ แปลว่า ความกลัวบาป คือ เกรงกลัวต่อความชั่ว และผลของความชั่วต่าง ๆ
- ทั้ง “หิริ” กับ “โอตตัปปะ” เป็นธรรมที่สร้างพื้นฐานของจิตใจไม่ให้คนทำความชั่ว

3. ธรรมอันทำให้งาม 2 ประการ คือ

- 1) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ความหนักแน่นของจิตใจ เพื่อบรรลุความดีและความมุ่งหมายอันชอบ ความอดทน แบ่งได้ 3 ชนิด คือ
 - อดทนต่อความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน อันเกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย
 - อดทนต่อความลำบากเหนื่อยยาก อันเนื่องมาจากความไม่ราบรื่นในการทำงาน
 - อดทนต่อความเจ็บใจที่ได้รับจากคำพูดที่ไม่ดี
- 2) โสรัจจะ คือ ความสงบเสถียร อดิเรก ยาม มีวาจาสุภาพเรียบร้อย ซึ่งเป็นธรรมที่คู่กับความอดทน คือ เมื่อมีความอดทนแล้ว ต้องแสดงออกให้เป็นปกติทั้งกาย วาจา ธรรมทั้งสองประการนี้เรียกว่าเป็น “ธรรมที่ทำให้งาม”

4. พรหมวิหาร 4 หรือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ คือ คุณธรรมที่ควรใช้ปกครองลูกศิษย์ มี 4 ประการ

- 1) เมตตา คือ มีความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรีและต้องการช่วยให้ทุกคนได้ประโยชน์และมีความสุข
- 2) กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งหลาย
- 3) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีจิตใจผ่องใส ชื่นชมชื่นเบิกบาน อยู่เสมอ และยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีและเจริญก้าวหน้า
- 4) อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลาง มีจิตเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรักความชัง ปฏิบัติตนตามหลักการและเหตุผล

5. อคติ 4 คือ ความไม่เที่ยงตรง ความลำเอียง ผู้ที่เป็นครูอาจารย์ และคนทั่วไป ควรเว้นอคติ 4 อย่างนี้

- 1) ฉันทาคติ - ลำเอียงเพราะรัก, ชอบ คือ การช่วยเหลือเข้าข้างคนที่ตนรัก ทำให้เสียความเที่ยงธรรม
- 2) โทษาคติ - ลำเอียงเพราะความไม่ชอบ คือ การกลั่นแกล้งให้โทษคนที่เราเกลียดชัง
- 3) โมหาคติ - ลำเอียงเพราะความหลง ความเขลา คือ การกลั่นแกล้งให้คนที่เราเกลียดชัง
- 4) ภยาคติ - ลำเอียงเพราะความกลัว คือ การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อช่วยเหลือคนที่มีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือเรา ทำให้เสียความยุติธรรม

6. สัมปรัสนธรรม 7 คือ ธรรมของสัตบุรุษ หรือ ธรรมของคนดี มี 7 ประการ คือ

- 1) ัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักหลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติต่อหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล

- 2) อุตัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผลและความมุ่งหมาย คือ รู้ความหมาย ความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ
- 3) อัตตัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด ฯลฯ เป็นอย่างไร
- 4) มัตตัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่นรู้จักประมาณ ในการใช้จ่ายการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์หรือในการพูด เป็นต้น
- 5) กาลัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเวลา คือ รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลา ที่พึงใช้ในการประกอบกิจ หน้าที่ การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น
- 6) ปริสัสัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักชุมชน คือ รู้จักการอันควรประพฤติปฏิบัติ ในถิ่นชุมชน รู้จักระเบียบวินัยวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ
- 7) บุคคลัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่าง แห่งบุคคล รู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดี

7. มรรค 8 หมายถึง ทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและปัญหาสังคม หรือ เป็นทางปฏิบัติสายกลาง 8 อย่าง คือ

- 1) สัมมาทิฐิ - คือ ความเห็นชอบ เช่น เห็นว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว เป็นต้น
- 2) สัมมาสังกัปปะ - คือ ความดำริชอบ เช่น การดำริออกจากกาม ไม่มัวเมาในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส
- 3) สัมมาวาจา - คือ การเจรจาชอบ เช่น เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ การพูดและวิธีพูดของครู มีผลต่อความรู้สึก และจิตใจของนักเรียนเสมอ ดังนั้น ครูควรพูดด้วยความจริงใจ อ่อนโยนให้นักเรียนเกิดความเคารพนับถือ

- 4) สัมมากัมมันตะ - คือ การกระทำชอบ เป็นการทำงานที่ปราศจากโทษทั้งปวง เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤติดิฉิน ประเวณี เป็นต้น ควรต้องกระทำการเหล่านี้ด้วยความอดทน ซื่อสัตย์ และรอบคอบ
- 5) สัมมาอาชีวะ - คือ การเลี้ยงชีวิตชอบ ไม่ทำมาหากินในทางที่ผิดศีลธรรมและผิดกฎหมาย ธรรมข้อนี้สำหรับครู คือ ไม่เบียดเบียนเวลาสอนไปทำอาชีพอย่างอื่น หรือรู้จักใช้เวลาว่างเพื่อค้นหาความรู้เพื่อใช้ในการสอน
- 6) สัมมาวายามะ - คือ ความเพียรพยายามชอบ เป็นการเพียรพยายามมิให้ความชั่วเกิด เพียรละความชั่ว เพียรทำความดี และรักษาความดี
- 7) สัมมาสติ - คือ ความระลึกชอบ เป็นการระลึกในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลต่าง ๆ ครูผู้ระลึกชอบย่อมเป็นครูผู้มีสติ ไม่เสียดสติ และอยู่ในทำนองคลองธรรมและไม่นอกกลุ่มนอกทาง
- 8) สัมมาสมาธิ - คือ ความตั้งใจชอบ เป็นความตั้งใจให้มีอารมณ์สงบระงับโลก โกรธ หลง ทั้งปวง

มรรคทั้ง 8 ประการนี้ จัดเข้าเป็น “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

ศีล	ได้แก่	สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ
สมาธิ	ได้แก่	สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ
ปัญญา	ได้แก่	สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ

8. ทศพิธราชธรรม หรือ ราชธรรม 10 หมายถึง หลักธรรมสำหรับพระรชาชนกบริหาร และผู้ทำหน้าที่ปกครองคนอื่น เช่น ครู อาจารย์ เป็นต้น ทศพิธราชธรรม มี 10 อย่าง คือ

1. ทาน คือ การให้ การสละทรัพย์สินของ การช่วยเหลือ
2. ศีล คือ ความประพฤติเรียบร้อยทางกาย วาจา
3. บริจาคะ คือ การเสียสละความสุขของตน เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น
4. อาชวะ คือ ความซื่อตรง มีความจริงใจ ปฏิบัติงานด้วยความสุจริต

5. มัททวะ คือ ความสุภาพอ่อนโยน มีอัธยาศัยงดงาม
6. ตบะ คือ การระงับยับยั้งมิให้กิเลสเข้าครอบงำ ความเป็นอยู่ธรรมดา
7. อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ ไม่ลุแก่อำนาจความโกรธ มีเมตตา ประจำใจ
8. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับกดขี่ ไม่หลงระเห็จอำนาจ
9. ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่อความยากลำบาก ต่อคำขู่ข่มและ เยาะเย้ยต่าง ๆ
10. อวิโรธนะ คือ ความไม่ประพฤติผิดธรรม ไม่หวั่นไหวต่อลาภ ยศมั่งมีอยู่ในธรรม

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นเพียงธรรมะขั้นพื้นฐานที่ครู อาจารย์ทั้งหลายควรนำไปยึดถือปฏิบัติในฐานะที่เป็นครู เพื่อจะได้ประพฤติตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ คุณธรรมสำคัญหลัก ๆ เช่น ขันติโสรัจจะ คือ ผู้ที่เป็นครูต้องมีความอดทนอย่างมากในการจะเป็นครูที่ดี ต้องมีความสงบเสงี่ยม สारวมกาย วาจา ใจ เพื่อทำหน้าที่ครูที่ดี และครูต้องมี หิริโอตตปปะ คือ มีความละอายและความกลัวที่จะทำความชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ครูต้องทำตัวในฐานะที่ควรได้รับการเคารพยกย่องสมกับเป็นครูที่ดีของสังคม

เสนีย์ มีทรัพย์ (2530: 240-245) ได้ศึกษาคุณธรรมของครูที่เรียกว่า “คุณธรรมนิยม” ซึ่งประกอบด้วยคุณธรรมของครูใน 4 ด้าน คือ

1. อุดมคติของครู (Teacher's Will)
2. วิญญาณของครู (Teacher's Spirit)
3. คุณธรรมของครู (Teacher's Qualification)
4. จริยธรรมของครู (Teacher's Function)

หมวดที่ 1 อุดมคติของครู (Teacher's Will) หมายถึง สิ่งที่ครูมีความตั้งใจในสิ่งที่ดีที่สุดในสิ่งที่พึงยึดถือ มี

1. ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
2. รักและศรัทธาในอาชีพครู
3. ยินดีที่จะทำงานโดยไม่เห็นแก่ความยากลำบาก แม้อยู่ในแห่งใดก็ตาม
4. ตั้งใจทำงานอย่างหนักเพื่อความเจริญก้าวหน้าของนักเรียน

18. ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากและความเหนื่อยหน่ายในงาน
19. ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลน
20. ยินดีสอนพิเศษให้นักเรียนโดยไม่หวังผลตอบแทน
21. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ประเมินผลการสอนของครู
22. ร่วมมือกับผู้ปกครองในการอบรมสั่งสอนนักเรียนอย่างใกล้ชิด
23. ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
24. ให้กำลังใจและปลุกปลอบใจนักเรียนอยู่เสมอ
25. หมั่นสำรวจตนเองและปรับปรุงตนเองเสมอ
26. ภูมิใจและรับผิดชอบต่ออาชีพของตน
27. ขยันหมั่นเพียรในการสอนและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
28. ยึดมั่นในกิจกรรมที่ส่งเสริมประชาธิปไตย
29. พยายามใช้ความเพียรทุกอย่างเพื่อให้หน้าที่ของครูประสบผลสำเร็จ
30. เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน
31. รู้จริงและตั้งใจสอนจนเป็นแบบอย่างที่ดีได้

หมวดที่ 3 คุณธรรมของครู (Teacher's Qualification) คือ คุณสมบัติหรือ

คุณภาพดี ตลอดจนความสามารถที่มีอยู่ภายในตัวครู มีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้เพียงพอและถูกต้องในระดับที่สอน
2. รับฟังและเคารพเหตุผลของผู้อื่น
3. พิจารณาคุณค่าของนักเรียนแต่ละคนด้วยเหตุผล
4. ตัดสินหรือลงโทษนักเรียนอย่างมีเหตุผล
5. ยืดหยุ่นต่อปัญหาต่าง ๆ และหาทางแก้ไขด้วยสันติวิธี
6. มีความคิดริเริ่ม
7. นำวิธีการใหม่ ๆ มาใช้ปรับปรุงการทำงานของตน
8. มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง
9. มีอารมณ์มั่นคงและสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ตลอดเวลา
10. ไม่คิดแสวงหาประโยชน์ทางวัตถุเกินความจำเป็น
11. ซื่อสัตย์สุจริตและจริงใจ

12. ภูมิใจในความสำเร็จของตนเอง
13. ให้เกียรติแก่เพื่อนร่วมอาชีพและบุคคลทั่วไป
14. ไม่ดูหมิ่นศาสนาอื่น
15. มีความกรุณาและสนใจเด็กเป็นรายบุคคล
16. รักษาความลับของนักเรียน
17. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือนักเรียนตามสมควร
18. เสียสละเพื่อประโยชน์ของสังคม
19. ไม่อาฆาตพยาบาทนักเรียน
20. ให้ความไว้วางใจแก่ผู้ร่วมงาน

หมวดที่ 4 จริยธรรมของครู (Teacher's Function) หมายถึงการแสดงออกในสิ่งที่ควรปฏิบัติ อันเป็นหน้าที่ที่ครูควรจะทำ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประพฤติตนดีสม่ำเสมอ
2. ดำรงชีวิตและปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชน
3. ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมในด้านศีลธรรม วัฒนธรรม กิจนิสัย สุขนิสัย และอุปนิสัย
4. นำนักเรียนให้พ้นจากทางเสื่อมเสีย
5. ไม่ทำโทษนักเรียนจนเกินกว่าเหตุ
6. เป็นคนตรงต่อเวลา
7. สร้างความก้าวหน้าในอาชีพตามความสามารถของตน
8. เว้นการกระทำผิดเรื่องชั่วช้า
9. รักษาชื่อเสียงและค่านิยมของโรงเรียนและคณะครู
10. ทำงานเป็นหมู่คณะได้ดี
11. ให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนร่วมอาชีพเดียวกัน
12. รับผิดชอบต่ออาชีพที่ได้รับมอบหมาย
13. รับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง
14. มีอารมณ์ขันแต่ไม่ตลกเหลวไหล
15. แต่งกายเรียบร้อยเสมอ

16. มีระเบียบวินัย
17. มีกิริยาวาจาสุภาพ อ่อนโยน ยิ้มง่าย
18. แสดงกิริยาวาจาสุภาพ ใช้ภาษาสุภาพและถูกต้อง
19. วางตนเหมาะสมเข้ากับชนทุกชั้น
20. ปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับโอกาสและสถานที่
21. สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและผู้ปกครอง
22. แนะนำให้นักเรียนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
23. ส่งเสริมให้นักเรียนมีความเมตตา กรุณา อดทน ซื่อสัตย์ และสุภาพอ่อนโยน
24. ไม่ให้นักเรียนทำในสิ่งที่เกินความสามารถและเกินความศรัทธา
25. ปฏิบัติกับนักเรียนได้เหมาะสมกับเพศและวัย
26. ทำหน้าที่การงานด้วยความรวดเร็วและถูกต้อง
27. รู้จักวิพากษ์วิจารณ์เพื่อปรับปรุงการศึกษาและการงานด้วยถ้อยคำที่สุภาพ ไม่ให้ผู้อื่นเสียกำลังใจ
28. สร้างชื่อเสียงและเกียรติคุณให้แก่ตนเอง เพื่อนร่วมงานและสถาบัน
29. หลีกเลียงสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดความแตกร้างในหมู่คณะ เช่น ความริษยาและพยาบาท
30. ใช้กลวิธีสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้จริง ประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีความสุข

คุณธรรมนิยม หรือ คุณธรรมที่ครูควรยึดถือของ เสนีย์ มีทรัพย์ ทั้ง 4 หมวด ดังกล่าวแล้วข้างต้น เป็นคุณธรรมที่ครูสมควรใช้เป็นหลักในการปฏิบัติตนในหน้าที่ การพัฒนาคุณธรรมสำหรับครู

1. การพัฒนาตนเองให้มีเมตตาธรรมในดวงจิต บุคคลใดที่มีคุณธรรมมีความเมตตาอยู่ในดวงจิตก็ย่อมมีสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าตนเองจะอยู่ในบทบาทหรือฐานะใดก็ตาม

2. การพัฒนาตนเองให้มีความเชื่อมั่นในเรื่องคุณงามความดีมากกว่าวัตถุหรือปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ มีความนับถือตนและวิชาชีพของตนเอง ไม่เห็นแก่ได้

3. การพัฒนาความคิดให้รู้จักแยกแยะความดี ความชั่ว และรู้จักเลือกใช้เหตุผลในทางที่เหมาะสม

4. การพัฒนาการเรียนรู้ในทางคุณธรรมและจริยธรรมทั้งจากประสบการณ์ จากความจริงของชีวิตและสังคม เพื่อสร้างความพร้อมและพัฒนาการดำเนินชีวิตทั้งตนเองและในการทำงานให้มีคุณภาพ

5. การพัฒนาคุณธรรมให้ตนเองด้วยการมองตนเอง วิเคราะห์ตนเอง ควบคุมและฝึกฝนตนเองให้มีความเป็นอยู่ถูกต้องตามความเป็นจริงจนพัฒนาคุณธรรมในตนเองได้

คุณธรรมสำหรับครูเป็นสิ่งจำเป็น และสำคัญสำหรับผู้ที่เป็นครู ครูได้รับการยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคล เป็นคนที่ควรเคารพบูชา ครูที่ดีต้องเป็นทั้งนักปราชญ์และผู้มีคุณธรรม แสดงว่า คุณธรรมของคนเป็นครูเป็นเรื่องสำคัญมาก ถ้าครูคนใดขาดคุณธรรม เช่น ขาดความเสียสละ ขาดความมีน้ำใจงาม ขาดความเกรงใจ ความยุติธรรม คนนั้นจะเป็นครูที่สมบูรณ์ไม่ได้ ซึ่งอาจกล่าวเน้นถึงความสำคัญของคุณธรรมของครูได้ว่า

การเป็นครู	เป็นได้	เพราะใจสูง
เหมือนหนึ่งยุง	มีดี	ที่แววขน
ถ้าใจต่ำ	เป็นได้	แต่เพียงคน
ยอมเสียที่	ที่ตน	เฝ้าเป็นครู

สรุป

คุณธรรม หมายถึง คุณสมบัติที่เป็นความดี ความถูกต้องซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งจะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง หรือ ผลักดันให้บุคคลกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ คุณธรรมนั้นเป็นคุณงามความดีที่อยู่ในลักษณะนิสัย เป็นความรู้สึกผิตชอบชั่วดีที่อยู่ในจิตสำนึก

คุณธรรมของครู คือ คุณธรรมความดีที่ครูจะต้องศึกษาให้เข้าใจ และนำเอาหลักธรรมต่าง ๆ มาปฏิบัติด้วยตนเองให้เกิดผลดีแก่ตนเอง และนำคุณธรรมเหล่านั้นมาสั่งสอน อบรม ตักเตือนลูกศิษย์ให้เป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องสนใจศึกษาหาความรู้ในเรื่องคุณธรรมต่าง ๆ ก่อน

หลักคุณธรรมที่ควรยึดถือเป็นหลักปฏิบัตินั้น สามารถนำหลักธรรมในพุทธศาสนา หลักคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม ตลอดจนอุดมคติในวิชาชีพมาประกอบกัน และสร้างสมในจิตสำนึก และปฏิบัติตาม